

Піштя В.І.

Ужгородський національний університет

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ВІД НЕПОВНОЛІТНЬОГО ДОНОРА

У статті на підставі аналізу українського та зарубіжного законодавства здійснено правову характеристику трансплантації анатомічних матеріалів від неповнолітнього донора. Запропоновано зміни до Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині».

Визначено, що Керівні принципи Всесвітньої організації охорони здоров'я з трансплантації людських клітин, тканин та органів забороняють трансплантацію анатомічних матеріалів від неповнолітньої особи. Однак у разі сімейного донорства регенеруючих клітин (коли відсутній повнолітній донор, сумісний у медичному плані) та у разі пересадки нирок в однайцевих близнюків дозволяється проводити трансплантацію анатомічних матеріалів від неповнолітнього донора. При цьому обов'язковим елементом такого рішення має бути інформована згода неповнолітнього донора.

У судовій практиці США було розглянуто низку важливих справ, що стосувалися донорства неповнолітніх осіб. У справі «Боннер проти Морана» суд дійшов висновку, що для вилучення анатомічного матеріалу в неповнолітньої особи потрібно отримати її дозвіл, а також дозвіл її батьків, опікунів чи піклувальників. Вказане рішення підтверджується консультативними висновками Верховного суду штату Массачусетс, який у розгляді справи взяв до уваги висновки судово-психіатричної експертизи.

Законодавство Канади про трансплантацію передбачає можливість експлантації регенеративної тканини від неповнолітньої особи, якщо, крім згоди неповнолітньої особи, надано згоду батьків або піклувальників на проведення експлантації та проведено незалежну оцінку третіми особами, одна з яких має бути лікарем.

Зазначається, що в Україні заборонено трансплантацію анатомічних матеріалів від неповнолітнього донора, однак дозволяється трансплантація гемопоетичних стовбурових клітин в особи віком до 18 років. У деяких державах донором можна стати особа з 16 років, причому йдеться про донорство регенеративних тканин, наприклад, печінки.

На підставі здійсненого дослідження запропоновано внести зміни до статті 14 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині».

Ключові слова: трансплантація анатомічних матеріалів, неповнолітня особа, неповнолітній донор, згода на трансплантацію анатомічних матеріалів, правове регулювання.

Постановка проблеми. Трансплантація анатомічних матеріалів від неповнолітнього донора є гострою та дискусійною темою. У сучасному світі все більше розширюються демографічні та клінічні критерії у виборі донорів, однак це розширення майже не стосується донорства неповнолітніх осіб. З одного боку, це можна пояснити медичними ризиками, що можуть виникнути у зв'язку із застосуванням трансплантації, з іншої – потенційним конфліктом інтересів між неповнолітнім донором та його батьками. Таким чином, виникає потреба в дослідженні правових підходів у питанні трансплантації анатомічних матеріалів від неповнолітнього донора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти трансплантації анатомічних мате-

ріалів від неповнолітнього донора розглядалися Ж.С. Баумовою, М.С. Брюховецькою, О.В. Гринюк, О.М. Степановою тощо. Попри це в публікаціях науковців зарубіжному та міжнародному досвіду щодо визначеної теми приділялась незначна увага.

Постановка завдання. Мета статті – на підставі аналізу українського, міжнародного та зарубіжного законодавства надати правову характеристику трансплантації анатомічних матеріалів від неповнолітнього донора та запропонувати зміни до Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині».

Виклад основного матеріалу. Досить важливим питанням прижиттєвого донорства залишається вік, починаючи з якого, донор може надати згоду на вилучення у нього анатомічних матеріалів.

У Керівних принципах Всесвітньої організації охорони здоров'я з трансплантації людських клітин, тканин та органів зазначається, що «не допускається вилучати для пересадки <...> органи в живого донора, який не досяг повнолітнього віку, за рідкісними винятками, дозволеними в рамках національного законодавства. Для вилучення органів мають існувати спеціальні заходи щодо захисту неповнолітніх і, де це можливо, необхідно отримати згоду неповнолітнього до початку проведення процедури вилучення органу» [1].

У коментарі до цього принципу більш детально розкрито випадки, коли можна здійснювати трансплантацію за участю неповнолітнього донора. Йдеться про те, що виключення можуть бути зроблені (1) у випадку сімейного донорства регенеруючих клітин (коли відсутній повнолітній донор, сумісний у медичному плані) та (2) у разі трансплантації нирок в однойцевих близнюків (де перевагою є відсутність необхідності придушення імунітету реципієнта, що виправдовує цей виняток із загального правила, за відсутності генетичного порушення, яке в майбутньому може мати несприятливий вплив на донора) [1].

Варто також розуміти, що ймовірний конфлікт інтересів може виникнути в разі надання згоди або незгоди на трансплантацію батьками (опікуном, піклувальником).

У зв'язку з цим у коментарі до Керівних принципів Всесвітньої організації охорони здоров'я з трансплантації людських клітин, тканин та органів йдеться про те, що: «У подібних випадках необхідно заручитися розглядом і оцінкою з боку незалежного органу, такого як суд або інша компетентна владна структура. У будь-якому випадку заперечення неповнолітньої особи щодо проведення процедури донорства повинно переважати над згодою, наданою будь-якою іншою стороною. Для неповнолітніх донорів особливу важливість має професійне консультування, яке пропонується живим потенційним донорам з метою оцінки і, якщо це необхідно, вжиття заходів проти будь-якої форми тиску, який вчиняється під час прийняття рішення про донорство» [1].

Розглянутий принцип закріплює за неповнолітньою особою важливу роль у вирішенні питання щодо вилучення в неї анатомічного матеріалу. До того ж неповнолітня особа має бути повністю поінформована про всі наслідки, які несе таке рішення, оскільки будь-яке медичне втручання зачіпає такі фундаментальні права людини, як право на життя та право на охорону здоров'я.

У статті 6 Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини зазначено, що:

2. «Якщо відповідно до законодавства неповнолітня особа є неієздатною давати свою згоду на втручання, таке втручання може здійснюватися тільки з дозволу її представника або органу влади, або особи, або закладу, визначеного законом.

Думка неповнолітньої особи враховується як визначальний чинник, важливість якого збільшується пропорційно віку та ступеню зрілості цієї особи» [2].

При цьому згода на втручання повинна надаватися чітко та конкретно, або в письмовій формі, або у відповідному офіційному органі [2].

Законодавство багатьох держав містить заборонні норми щодо донорства неповнолітніх осіб. Трансплантація анатомічних матеріалів від неповнолітнього донора повністю заборонена в Алжирі, більшості штатів Австралії, Білорусі, Болівії, Буркіна-Фасо, в канадських провінціях – Манітобі та Онтаріо, Колумбії, Коста-Ріці, Фінляндії, Німеччині, Греції, Ісландії, Індії, Лівані, Мексиці, Нідерландах, Панамі, Польщі, Португалії, Словаччині, Словенії, Південно-Африканській Республіці, Іспанії, Шрі-Ланці, Тунісі та Зімбабве [3, с. 135].

Однак існують держави, в яких дозволено проводити трансплантацію анатомічних матеріалів від неповнолітнього донора. Однією з таких держав є США, де ще в середині ХХ століття постало питання про донорство від неповнолітніх осіб. Так, у 1941 році Апеляційний суд США округу Колумбія розглядав справу «Боннер проти Морана» («*Bonner v. Moran*»), суть якої полягала в тому, що 15-річний хлопець став донором шкіри для своєї двоюрідної сестри. Проте батьки хлопця не були повідомлені про характер операції і не знали про можливі наслідки, до яких може призвести таке оперативне втручання. Після вилучення шкірного покриву у хлопця сталась кровотеча, і він потребував переливання крові. Загалом він провів у лікарні ще 2 місяці після здійснення трансплантації [4].

У ході дослідження матеріалів суд сфокусував свою увагу на двох важливих аспектах, а саме: 1) чи для вилучення шкіри достатньо згоди неповнолітньої особи? 2) чи для здійснення трансплантації необхідно отримати згоду від батьків неповнолітньої особи?

У підсумку суд дійшов висновку, що для вилучення анатомічного матеріалу в неповнолітньої особи необхідно отримати: (1) згоду

неповнолітньої особи та (2) згоду її батьків (опікунів, піклувальників).

Вже у 1957 році Верховний суд штату Массачусетс прийняв три консультативні висновки в питанні про трансплантацію анатомічних матеріалів, де донором та реципієнтом були неповнолітні близнюки. Суд визнав, що кожен із донорів був психологічно зрілим, щоб розуміти наслідки свого вчинку, і що їхні опікуни також погодилися на вилучення. Тим не менш, ухвалюючи консультативні висновки, суд вважав за потрібне також звернути увагу і на свідчення психіатра, який заявив, що кожен із донорів перебував би під «серйозним емоційним впливом», якщо б йому не дозволили пожертвувати нирку з метою збереження життя брата. Саме тому Верховний суд штату Массачусетс вирішив, що згода опікуна на вилучення є достатньою, якщо неповнолітня особа також надає свою згоду на трансплантацію анатомічних матеріалів [5].

Станом натеper у багатьох штатах США дозволено трансплантацію анатомічних матеріалів від неповнолітнього донора. Зокрема, стати донором, починаючи з 16-річного віку, можна в штаті Нью-Йорк. Окрім згоди самого неповнолітнього донора, необхідно буде отримати також згоду батьків (опікунів, піклувальників) неповнолітнього донора на вилучення в останнього анатомічних матеріалів [6].

Питання, які стосуються донорства неповнолітніх осіб, знайшли своє відображення і в законодавстві Канади. В Єдиному акті про донорство тканин людини зазначено що:

«(1) Особа, яка не досягла 16 років, розуміє характер і наслідки трансплантації тканини <...> протягом свого життя може дати згоду на вилучення регенеративної тканини <...> з метою імплантації тканини в інше живе людське тіло.

<...> 3) Трансплантація не може бути проведена (а) відповідно до підрозділу (1), якщо батьки або опікуни донора також не погоджуються на трансплантацію.

4) Трансплантація не може здійснюватися відповідно до підрозділу (1) <...>, якщо результати незалежної оцінки, проведеної відповідно до розділу 7, не свідчать про те, що трансплантація може бути проведена» [7].

Канадське законодавство про трансплантацію передбачає можливість експлантації регенеративної тканини від неповнолітньої особи. Єдиний акт про донорство тканин людини містить положення, які фактично унеможливають маніпуляції свідомістю неповнолітньої особи для отримання

органів від цієї особи, оскільки передбачають 1) обов'язкову згоду батьків або піклувальників на проведення експлантації; 2) проведення незалежної оцінки третіми особами, одна з яких має бути лікарем [7].

При цьому під час проведення незалежної оцінки необхідно врахувати:

– чи проведення трансплантації необхідне за медичними показниками;

– чи всі інші члени сім'ї донора були усунені з медичних чи інших причин як потенційні донори;

– чи було примусово отримано згоду на трансплантацію від неповнолітнього донора;

– чи вилучення тканини з тіла донора створює істотний ризик для здоров'я донора тощо [7].

У Швеції та Норвегії необхідно також отримати згоду Міністерства охорони здоров'я, а в Люксембурзі – Комітету, до якого входить троє експертів, яких затверджує Міністерство охорони здоров'я [3, с. 136].

Відповідно до Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» живим донором може бути лише повнолітня дієздатна особа, за винятком потенційних донорів гемопоетичних стовбурових клітин. У випадку такого донорства донором може стати особа до досягнення нею 18 років у разі, якщо: (1) відсутній повнолітній дієздатний сумісний донор за результатами медичних показань; (2) реципієнт є повнорідним братом або повнорідною сестрою донора; (3) трансплантація здійснюється для збереження життя реципієнта [8].

У разі якщо особа не досягла 14-річного віку, згода на вилучення в неї гемопоетичних стовбурових клітин надається в письмовому вигляді її батьками або іншими законними представниками цієї особи [8].

Якщо донором гемопоетичних стовбурових клітин є особа у віці від 14 до 18 років, згода на вилучення в неї гемопоетичних стовбурових клітин надається нею, а також її батьками або іншими законними представниками цієї особи в письмовому вигляді [8]. При цьому неповнолітня особа, яка надала згоду на вилучення в неї анатомічних матеріалів, має право у будь-який час відмовитися від такої згоди шляхом подання відповідної заяви [9, с. 73].

Важливим є і те, що в частині 8 статті 14 ЗУ «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» зазначається, що вилучення анатомічного матеріалу у живого донора дозволяється за наявності висновку консилиуму лікарів

про можливість такого вилучення після повного медичного обстеження донора та за умови, що завдана його здоров'ю шкода буде меншою, ніж небезпека, що загрожує життю реципієнта [8].

Український законодавець дозволяє вилучення гемопоетичних стовбурових клітин в особи, яка не досягла 18 років. При цьому заборонено будь-які інші види донорства для неповнолітніх осіб. Однак такі норми закону є незадовільними, оскільки вони не враховують, наприклад, медичні особливості трансплантації нирок в однойцевих близнюків. Тому, враховуючи Керівні принципи Всесвітньої організації охорони здоров'я з трансплантації людських клітин, тканин та органів та досвід зарубіжних держав, пропонуємо доповнити частину 1 статті 14 ЗУ «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» таким положенням:

«Особа, яка досягла 16-річного віку, може бути живим донором у разі трансплантації нирок в однойцевих близнюків.»

Згода на вилучення нирки також надається батьками або іншими законними представниками цієї особи в письмовому вигляді».

Саме така редакція статті дозволить збільшити кількість живих донорів. Тим більше перевагою

такого виду донорства є відсутність необхідності придушення імунітету реципієнта.

Висновки. У деяких державах донором можна стати з 16 років, причому йдеться про донорство регенеративних тканин, до яких, наприклад, відносять печінку. У зарубіжному законодавстві про трансплантацію передбачено чіткий механізм захисту неповнолітньої особи від будь-яких незаконних впливів. Так, для вилучення органу в неповнолітнього донора необхідно отримати не тільки його згоду, згоду його батьків (законних представників), а ще й згоду незалежного органу, який має оцінити фізичний та психологічний стан потенційного неповнолітнього донора. В Україні заборонено здійснювати трансплантацію анатомічних матеріалів від неповнолітнього донора, виняток можливий лише в разі донорства гемопоетичних стовбурових клітин. У зв'язку з цим нами запропоновано внести зміни до статті 14 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Запропоновані зміни дозволять особі, яка досягла 16-річного віку, стати живим донором у разі трансплантації нирок в однойцевих близнюків.

Список літератури:

1. Руководящие принципы ВОЗ по трансплантации человеческих клеток, тканей и органов, утверждены на LXIII Всемирной ассамблеи здравоохранения в мае 2010 года, резолюция WHA 63.22. URL: http://www.who.int/transplantation/Guiding_PrinciplesTransplantation_WHA63.22ru.pdf (дата звернення: 22.09.2020).
2. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини : Конвенція про права людини та біомедицину, прийнята 04 квітня 1997 року / Рада Європи. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (дата звернення: 22.09.2020).
3. Степанова Е.Н., Малярчук В.И., Степанов Н.В. О возможности трансплантации органов некомпетентных доноров. *Вестник РУДН, Серия «Медицина»*. 2003. № 3. С. 135–138.
4. Bonner v. Moran. United States Court of Appeals, District of Columbia Circuit. Dec 29, 1941. 126 F.2d 121 (D. C. Cir. 1941).
5. Berman E.Z. The legal problems of organ transplantation. *Villanova Law Review*. 1968. Vol. 13. Is. 4. P. 751–758.
6. Chasan A. Organ donation age lowered to 16 in New York, a laggard behind other states. *pix11*. URL: <https://www.pix11.com/2016/08/18/16-year-olds-can-now-donate-organs-in-new-york/> (дата звернення: 22.09.2020).
7. Uniform Human Tissue Donation Act. Uniform Law Conference of Canada, 1990. URL: <https://www.ulcc.ca/en/uniform-acts-en-gb-1/440-human-tissue-donation-act/284-human-tissue-donation-act-1990-draft> (дата звернення: 22.09.2020).
8. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17 травня 2018 року № 2427-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19> (дата звернення: 22.09.2020).
9. Анікіна Г.В. Особливості правового регулювання трансплантації органів від померлого донора. *Юридична Україна*. 2010. № 10. С. 68–75.

Pishta V.I. LEGAL ASPECTS OF TRANSPLANTATION OF ANATOMICAL MATERIALS FROM A MINOR DONOR

The article develops the legal characteristics of transplantation of anatomical materials from a minor donor on the basis of analysis of Ukrainian and foreign legislation. Proposals for amendments to the Law of Ukraine “On application of the transplantation of anatomical materials to a human being” were made.

The World Health Organization Guiding Principles on Human Cells, Tissue and Organ Transplantation prohibit the transplantation of anatomical material from a minor. It is allowed to transplant anatomical materials from a minor donor in the case of familial donation of regenerative cells (when a therapeutically comparable adult donor is not available) and kidney transplants between identical twins. Informed consent of a minor donor should be a mandatory element of the decision.

A number of important cases concerning the donation of minors have been considered in United States jurisprudence. In Bonner v. Moran, the court concluded that the removal of anatomical material from a minor required his or her permission, as well as that of his or her parents, guardians or trustees. This decision is confirmed by the advisory opinions of the Supreme Court of Massachusetts, where the conclusions of the forensic psychiatric examination were taken into account in the case.

Canadian transplantation legislation provides for the possibility of explantation of regenerative tissue from a minor; if, in addition to the consent of the minor, the consent of the parents or guardians is given for the explant and an independent assessment is performed by third parties, one of whom must be a doctor.

It is noted that in Ukraine the transplantation of anatomical materials from a minor donor is prohibited, but the transplantation of hematopoietic stem cells in persons under 18 years of age is allowed. In some countries, you can become a donor at the age of 16, and we are talking about the donation of regenerative tissues, such as liver.

It is proposed to amend Article 14 of the Law of Ukraine “On application of the transplantation of anatomical materials to a human being”.

Key words: *transplantation of anatomical materials, minor, minor donor, consent to transplant anatomical materials, legal regulation.*